

Η δεύτερη ζωή των γκραφιτί της Αθήνας

Μια ομάδα συντηρητών δίνει ξανά λάμψη στα περιβόητα έργα που κοσμούν τους τοίχους της πρωτεύουσας

Οι st.a.co. αλφαβητικά είναι οι εξής: Spyros Blackjordanson, Γιώτα Γκλώνη, Αλκυονή Ζούκα, Εύα Ζμπόγκο, Πολύνα Ξηραδάκη, Άννα Κουκούλη, Ρεγγίνα Κορκοβέλου, Μάρθα Κυριακίδου, Πανδώρα Ματθιοπούλου, Ελευθερία Μαυρομάτη, Εφη Μικροπούλου, Καλλιόπη Ορειανού, Ανθή Σουλιώτη, Νικολέτα Σωτηρίου, Μαρία Χατζηδάκη και πολλοί ακόμη συνεργάτες και φίλοι.

ΤΗΣ ΜΑΡΙΛΕΝΑΣ ΑΣΤΡΑΠΕΛΟΥ

Εχουν συνθέσει να συγκεντρώνουν πάνω τους περίεργα βλέμματα, να προκαλούν επιφωνήματα έκπληξης, να ακούν επιπλήξεις. Έχουν ωστόσο πλήρη συνείδηση της ασυνήθιστης εικόνας που παρουσιάζουν έτσι όπως είναι πεσμένοι πάνω σε έναν ζωγραφισμένο τοίχο κρατώντας σύριγγες, νυστέρια, πινέλα. Πολύ ήρεμα εξηγούν τι ακριβώς κάνουν: είναι μια ομάδα συντηρητών, η οποία προσφέρει τις «πρώτες βοήθειες» ή μια γερή ανάσα ζωής στα έργα τέχνης του δρόμου. Στα γκραφιτί, στα έργα της street art, στις δημόσιες τοιχογραφίες. Μπορεί να τους έχετε πετύχει στα Εξάρχεια, στο Γκάζι, στον Ψυρρή, στην Πλάκα, στο Μεταξουργείο όπου συχνάζουν με τα εργαλεία τους. Είναι νέοι, συνήθως γύρω στα 20-25, αλλά βλέπεις και ορισμένους μεγαλύτερους να ακολουθούν από κοντά. Το όνομά τους είναι «st.a.co.».

Κατάληψη και δημιουργία

«Σημαίνει street art conservators, ένα αρκτικόλεξο ομόηχο με τη λέξη stacco, την τεχνική δηλαδή που χρη-

σιμοποιείται για τις αποσπάσεις τοιχογραφιών από το δομικό υπόστρωμά τους» εξηγεί η κυρία Μαρία Χατζηδάκη, μέλος της ομάδας, συντηρήτρια έργων τέχνης, καθηγήτρια στα ΤΕΙ Αθήνας και συγκεκριμένα στο μάθημα της Συντήρησης Τοιχογραφίας του τμήματος Συντήρησης Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης.

Η ομάδα μεγαλώνει

Όλα ξεκίνησαν άλλωστε από αυτό το τμήμα. Συγκεκριμένα από μια κατάληψη στον χώρο του ΤΕΙ πριν από δύομισι χρόνια. «Είπα στα παιδιά: "γιατί δεν κάνετε κάτι δημιουργικό αντί να κάθεστε; Μια προβολή, μια συζήτηση πάνω στη διδακτέα ύλη". Εκείνοι βγήκαν στον δρόμο και άρχισαν να εντοπίζουν τα έργα της street art που είχαν φθαρεί από τον χρόνο και τις καιρικές συνθήκες και να τα συντηρούν. Ως τότε περιοριζόμασταν στην καταγραφή και τεκμηρίωση της κατάστασης διατήρησής τους, πρακτικές που σίτως ή άλλως συνιστούν μια μορφή συντήρησης έργων που είναι προορισμένα να καταστραφούν» λέει η κυρία Χατζηδάκη.

Οι βόλτες λοιπόν άρχισαν να συστηματικοποιούνται, η ομάδα άρχισε να μεγαλώνει και οι φοιτητές, τελειόφοιτοι και από-

φοιτοι του τμήματος που πνι απαρτίζουν μαζί με κάποιους φίλους που υποστηρίζουν τη δράση τους, υπό την καθοδήγηση της κυρίας Χατζηδάκη έχουν συντηρήσει μέχρι σήμερα περί τα 45 έργα της επιφανούς αυτής τέχνης. Έργα του Loaf ή του b., ο «άνεργος κλόουν» του WD, ο «μικρός Τόμι» του Ταχίς έχουν ήδη δεχτεί τις φροντίδες τους.

«Ο τρόπος που επεμβαίνουμε στα έργα του δρόμου είναι ήπιος και ποικίλλει ανάλογα με την τεχνική κατασκευής τους.

Συνήθως έχουν γίνει με σπρέι ή με στένσιλ, ή πάνω σε χαρτί που έχει κολληθεί στον τοίχο. Κάποια θέλουν στερέωση γιατί είναι αυτοκόλλητα (paste ups) και απολεπίζονται, σε ορισμένα άλλα αφαιρούμε τις επιωγραφίες, δηλαδή τις μουντζούρες και τις ταγκιές (υπογραφές με σπρέι ή μαρκαδόρο), τις αφίσες» εξηγεί η Εύα Ζμπόγκο, μέλος της ομάδας και τελειόφοιτη φοιτήτρια συντήρησης. Παράλληλα, στη σχολή άρχισε να ενθαρρύνεται η εκπόνηση πτυχιακών που

διερευνούν σε επίπεδο εργαστηριακών δοκιμών υλικά και τεχνικές συντήρησης για συνθήκες δρόμου. «Πλέον είμαστε έτοιμοι να προχωρήσουμε ένα βήμα παραπέρα και να προσπαθήσουμε να διασώσουμε έργα από κτίρια υπό καταδράση, όπως για παράδειγμα την τοιχογραφία των Woogy, Nina, Nunca, Σεϊμ και των Βραζιλιάνων Os Gemeos στο κτίριο του ΗΛΠΑΠ στο Γκάζι, το οποίο με βάση το σχέδιο ενοποίησης αρχαιολογικών χώρων προβλέπεται να γκρε-

As μιλήσουμε για τη δημόσια τέχνη

Η συζήτηση είναι απόλυτα επίκαιρη, όπως φαίνεται από το πλήθος εκδηλώσεων και εκθέσεων που αφορούν την τέχνη του δρόμου καθώς το Διεθνές Φεστιβάλ Δημόσιας Τέχνης της Αθήνας ετοιμάζεται να ανεβάσει αυλαία στις 27 Σεπτεμβρίου με εκθέσεις και ημερίδα ακόμη και στο Μουσείο Μπενάκη. Η τέχνη του δρόμου αντιμετωπίζεται πολύ σοβαρά πλέον. Και δεν θα 'ταν καθόλου υπερβολή

να ισχυριστεί κάποιος ότι αυτή η τόσο συχνά παρεξηγημένη μορφή τέχνης είναι όντως μέρος της πολιτιστικής παράδοσης την οποία οι συντηρητές φροντίζουν με τη βούλα του νόμου. Από το «πρώτο», υποτίθεται, γκραφιτί στην αρχαία Εφεσο όπως διαφημίζεται στο Internet (μια κακότεχνη σύνθεση που υποτίθεται ότι δίνει οδηγίες για έναν οικο ανοχής πάνω στον δρόμο που οδηγεί στη

βιβλιοθήκη του Κέλσου) ως την επιγραφή που σκόλισε ο λόρδος Μπάιρον σε κίονα του ναού του Ποσειδώνα στο Σούνιο και στις δημόσιες τοιχογραφίες των Carpe Diem στο εργοστάσιο Ελαϊς ή στα γκραφιτί τους σε σχολικά κτίρια με τη συνεργασία των διευθυντών τους, οι δημόσιες τοιχογραφίες έχουν πολλές ρίζες. «Στους μουραλιστές, την πολιτική τοιχογραφία και τα συνθήματα στους τοίχους, τον Θεόφιλο αλλά και τον Γιάννη Μόραλη και τις επιποχές κεραμικές συνθέσεις του, τον Γάρι Γρέκα, τον Παναγιώτη Τέστη και τα έργα που γίνονταν τη δεκαετία του '60 σε κοινόχρηστους χώρους τραπεζών, ξενοδοχείων ή και όψεις κτιρίων» λέει η

Η ομάδα st.a.co. σε έργο του Βορονδο στα Εξάρχεια, το οποίο ήταν καλυμμένο απ' άκρη σ' άκρη με αφίσες. Δεξιά, λεπτομέρεια από τη συντήρηση του έργου. Σε κάθε εξόρμηση συμμετέχουν 5-10 άτομα, μέλη της ομάδας

μιστεί» λέει η Μαρία Χατζηδάκη. «Θέλουμε να βρούμε μια φόρμουλα συντήρησης ή στην ανάγκη, απόσπασις των έργων τα οποία ωστόσο θα πρέπει να παραμείνουν σε δημόσιο χώρο, όπως για παράδειγμα στον κενό τοίχο μιας πολυκατοικίας».

Μια τόσο επίπονη και πολυέξοδη διαδικασία συντήρησης υπερβαίνει ωστόσο τις οικονομικές δυνατότητες της ομάδας, η οποία είναι αυτοχρηματοδοτούμενη. Τα υλικά συντήρησης και αποκατάστασης και ο εξοπλισμός που χρησιμοποιούνται στις εξορμήσεις τους προέρχονταν αρχικά από τις εργαστηριακές εγκαταστάσεις του τμήματος και εν συνεχεία, οι ελλείψεις άρχισαν να καλύπτονται από την ίδια την Χατζηδάκη και από τα παιδιά. Ίσως ήρθε ο καιρός να εμπλακεί και το Δημόσιο στην τέχνη του δημόσιου χώρου. «Είχαμε επαφή με υπηρεσίες του Δήμου Αθηναίων, συγκεκριμένα με το Τμήμα Γλυπών & Μνημείων, και ελπίζουμε να ξεκινήσουμε σύντομα μια συνεργασία».

«Συντήρηση» και «street art»

Πάντως η συνύπαρξη των λέξεων «συντήρηση» και «street art» στην ίδια πρόταση μοιάζει με οξύμωρο σχήμα. Εκ πρώτης όψεως τουλάχιστον. Συνήθως τα αντικείμενα «προς

συντήρηση» παραπέμπουν σε έργα που προστατεύονται από τον νόμο περί προστασίας των αρχαιοτήτων και της πολιτιστικής κληρονομιάς. Μολονότι οι αναθέσεις τοιχογραφιών του δρόμου είναι πλέον συχνό φαινόμενο και η αισθητική όσο και η ιδεολογική δυναμική τους αναμφισβήτητη (απόδειξη ότι πολλές φορές ο δρόμος λειτουργεί σαν προθάλαμος για τις γκαλερί και τη «συστημική» αναγνώριση), τα έργα του δρόμου όχι μόνο δεν προστατεύονται αλλά οι δημιουργοί τους δίκωνται ποινικά. Τι συμβαίνει με τους συντηρητές των έργων τους; «Η Ελλάδα είναι μία από τις χώρες που δεν διαθέτει νομοθεσία για την προστασία από το γκραφίτι, όπως συμβαίνει σε άλλες χώρες. Ο μόνος τρόπος να συλληφθεί ένας καλλιτέχνης του δρόμου είναι να του κάνει μήνυση ο ιδιοκτήτης βάσει του νόμου περί φθοράς ξένης ιδιοκτησίας, γι' αυτό και οι περισσότεροι έχουν μεγαλύτερη άνεση να ζωγραφίσουν σε εγκαταλεημένα κτίρια - αν και ούτε εκεί επιτρέπεται. Η δική μας περίπτωση είναι αντίστοιχα "θαμπή". Ομως δεν καταστρέφουμε, δεν αλλοιώνουμε κάτι αισθητικά. Από την άλλη, οι επιλογές που κάνουμε δεν είναι επιπόλαιες. Δεν θα πάμε να συντηρήσουμε ένα έργο που βρίσκεται στην κατοικία ή

την ιδιοκτησία κάποιου χωρίς την άδειά του. Και εννοείται ότι ποτέ δεν θα υποστηρίξω ένα γκραφίτι που είναι πάνω σε ένα ιστορικό μνημείο» εξηγεί η Χατζηδάκη.

Ποια έργα είναι σημαντικά

Αναπόφευκτα αναρωτιέται κανείς ποιο είναι το κριτήριο επιλογής ενός έργου προς συντήρηση. Τι συντηρείς και τι αφήνεις να χαθεί στη λήθη; «Συζητάμε μεταξύ μας γιατί ο καθένας μας είναι πολύ διαφορετικός. Για κάποιον είναι πιο σημαντικό να βλέπει στους τοίχους έργα με πολιτικό χαρακτήρα, για άλλους η αισθητική αξία ενός έργου είναι περισσότερο σημαντική. Για παράδειγμα, είχαμε συντηρήσει στένσιλ που απεικόνιζαν με ειρωνικό τρόπο τον Σφακιανάκη όταν είχε κάνει τη δήλωση περί Χρυσής Αυγής. Τα υπόλοιπα είναι ως επί το πλείστον έργα που μορφοφάνουν την πόλη και έχουν εικαστική αξία» λέει η Πολύνα Ξηραδάκη, τελευταία συντηρήτρια και μέλος της ομάδας. «Το σίγουρο είναι ότι κάθε φορά ανοίγει μια συζήτηση για την τέχνη στον δημόσιο χώρο, όχι μόνο ανάμεσά μας αλλά και με τον κόσμο που είναι περίεργος να καταλάβει τι ακριβώς κάνουμε και σταματάει για να μας ρωτήσει».

Κολάζ από έργα που έχει συντηρήσει η ομάδα. Το κορίτσι του Σονκε είχε αποκαλληθεί οπότε στερεώθηκε. Η «σοφή κουκουβάγια» του Λοαφ στην Γλάκα πήρε μια μικρή παράταση ζωής. Οι st.a.co. υπογράφουν πάνω σε ένα χανζαπλάστ. Κάτω, ένα ακόμη έργο που δέχεται τις πρώτες βοήθειες

Χατζηδάκη. Ακόμη και στην προϊστορία. «Θα μπορούσαμε να πούμε ότι το σπρέι ως μέσο ζωγραφικής είχε χρησιμοποιηθεί πρώτη φορά στις βραχογραφίες του Λασκό και της Αλταμίρα μιας και σε ορισμένες περιπτώσεις χρησιμοποιούσαν μια τεχνική με την οποία το χρώμα διαχέονταν μέσα από μικρά καλάμια όπως μαρτυρά η διασπορά σκόνης στην επιφάνεια, ενώ χρησιμοποιούσαν το φύλλο από ένα δέντρο ως στένσιλ για να σχηματίσουν την καμπύλη από την κοιλιά ενός ζώου». Βέβαια από τις βραχογραφίες έως τους μουντζουρωμένους, θεοβρώμικους τοίχους που συναντάς σε ορισμένες γειτονιές της Αθήνας υπάρχει αγεφύρωτη απόσταση.

Γιατί με όλη τη γοητεία της αυτή η ενδιαφέρουσα «ταπετοσαρία», έτσι όπως μπλέκεται με τα συνθήματα της πόλης στα μάτια πολλών δεν είναι τίποτε περισσότερο από ένας δυσάρεστος ρύπος. Όλοι έχουν άποψη για αυτή γιατί όλοι τη βλέπουν, οπότε η δημοκρατικότητα της τέχνης του δρόμου δεν έχει ξεμπερδέψει με τους αντιφατικούς χαρακτηρισμούς. Από αυτόν του «μητροπολιτικού πρωτογονισμού» έως εκείνον «του τελευταίου αυθεντικού χώρου μιας φυσικής καλλιτεχνικής έκφρασης», όπως σημειώνει χαρακτηριστικά ο ιστορικός Τέχνης Θανάσης Μουτσόπουλος στο βιβλίο

«Στο δρόμο» (εκδόσεις Μεταίχμιο και Κυριάκος Ιωσηφίδης). Η ομάδα st.a.co. συμπλέει σαφέστατα με τη δεύτερη άποψη μιας και η θέση της ομάδας είναι ότι πρόκειται «για μια τέχνη πολιτική που επαναδιαπραγματεύεται τον δημόσιο χώρο, προορισμένη να αλληλεπιδράσει με την καθημερινότητα της πόλης». Γιατί λοιπόν να μην την αφήσεις να χαθεί μέσα σε αυτήν, να καταστραφεί όπως είναι ο προορισμός της; «Όλα τα είδη τέχνης θα καταστραφούν αργά ή γρήγορα. Οπως όμως είναι ελεύθερος ο χρόνος να φθείρει και να διαλύσει τα πάντα, έτσι κι εμείς είμαστε ελεύθεροι να περάσουμε, να τα διακόσουμε, έστω και για λίγο».

Αυτοκόλλητο έργο (paste-up) του Sox στο Μεταξουργείο. Το «I will rise up» βρίσκεται στον δρόμο από το 2012 και έρχοζε συντήρησης